

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

**Український мовно-літературний факультет імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка
Кафедра зарубіжної літератури та слов'янських мов
імені професора Михайла Гетманця**

Аргументи сучасної філології: історична та індивідуальна пам'ять



**Матеріали
IV Міжнародної наукової конференції
(18-19 квітня 2024 року)
Харків – 2024**

Редакційна колегія:

Голобородько К.Ю., Козлова А.Г., Радчук О.В., Тучина Н.В.

/ за загальною редакцією Криворучко С.К.

Затверджено Вченою Радою
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
протокол № 4 від 25.03.2024

Аргументи сучасної філології: історична та індивідуальна пам'ять. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції (18–19 квітня 2024 року). Харків. ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. 456 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 4 від 25.03.2024).

Феномен історичної пам'яті набуває значення в 2023-2024 році у процесах активного формування шкали цінностей навколо дилеми війна / мир як спроби передати переосмислену інформацію про дефекти «постколоніального» минулого, яке є спільним у самоідентифікації цивілізованого індивіда, що сприймає «життя» як благо. Події 2022-2023 рр. доводять, що світ «ущільнився», планета стала «маленькою» та «єдиною», оскільки представники різних країн і національностей зараз отримують «спільний» досвід негативного кровопролиття та тяжіння до гуманних наративів. Високий темп життя та сучасні технічні можливості комунікацій переводять у «історію» навіть «вчорашній» день. Історична пам'ять віддзеркалює історичну свідомість та історичне підсвідоме, які утворюються на ґрунті індивідуальної пам'яті кожної окремої людини, досвід якої (емоції, деформації, забарвленість, артистизм, екологічна зорієнтованість) є дуже важливими в демократії ХХІ століття. 2024 рік є 10 річницею початку війни в Україні – анексією Криму. Кримські татари є народом, який дуже постраждав від утисків імперії Росії упродовж більше ніж 500 років. У зв'язку з цим пропонуємо розглянути вияви історичної та індивідуальної пам'яті в мові, літературі, історії, кінематографії, педагогіці, соціології, психології у різних типах дискурсу.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів гуманітарних закладів вищої освіти та вчителів загальноосвітніх шкіл.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2024



ПОЕЗІЯ ЯК ФОРМА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ: ПОДІЇ, КУЛЬТУРА, МОВА

Четверик В. К. (Харків, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-2137-2095>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11109026>

ABSTRACT. The paper aims to review poetry as a form of historical memory, serving as a tool for transmitting and interpreting past events, historical motives, experiences, culture, and traditions. The paper's first section highlights the role of folk poetry in transmitting traditions and the wisdom of the people. Modern poets' works are examined as examples of poetic interpretations of historical events and their impact on contemporary society, serving as attempts to caution against past mistakes and prompting readers to consider history. The paper's second section analyzes the linguistic features of poetic texts, which influence the perception of embedded information and the artistic portrayal of historical plots. It emphasizes that morphological elements in poetry activate expressive capabilities, potentially affecting the lexical meanings of language units and their semantic intensification. Consequently, such elements contribute to poetic text emotional and mental impact on individuals. In conclusion, poetry is affirmed as a unique form of historical memory, blending the functions of preserving information and exerting a distinct influence on individuals.

KEYWORDS: poetry, culture, language, historical culture, language of poetry, poetic meanings, poetic motives, grammatical actualization.

Вступ. Питання та проблема історичної пам'яті перебувають на перетині низки різновекторних напрямів сучасної соціальної та наукової парадигми, зокрема безпосередньо історії, теорії культури, літератури, філософії, політики, лінгвістики та навіть психології. Зі свого боку, історія, історична пам'ять та її розуміння – основа народу та його життя, базис, на якому має будуватися сучасність, ґрунт, який має послугувати для побудови орієнтирів майбутнього.

У художній, мистецькій та літературній площині прояв поняття та концепту історичної пам'яті прослідковується на всіх етапах їхнього розвитку, так, зокрема кожний період розвитку історії літератури є наступником попереднього, у якому органічно синтезуються атрибути минулого та новизна сучасності. У цьому контексті унікальним явищем є *поезія* як надзвичайно важливий культурний, мовний та літературний феномен, у якому інтегруються в єдине ціле та знаходять відображення не лише особисті думки, почуття та переживання автора, а й культурні, історичні й національні події, суспільні потрясіння епохи та їхня інтерпретація реципієнтом тексту – читачем. Поезія та мова поезії як інструмент ретрансляції подій, ідей та емоцій сприяє розумінню минулого та культури, формує мову та впливає на її стан, літературну та академічну норму, а поетичні тексти можуть стати символом епохи або навіть нації.

Мета роботи – оглядово розглянути поетичний текст як інструмент трансляції та інтерпретації історичних подій, культурних особливостей народу та відображення стану мови в той чи той історичний період, характерний для часу його створення.

Основна частина. *Поезія, культура й історія.* Для майбутнього суспільства, становлення та формування світоглядних позицій особистості важливим є те, наскільки повно та правильно сформувалось уявлення суспільства та молодого покоління про культури народу, наскільки добре та глибоко особистість обізнана в процесах та подіях, які визначають процеси історичного становлення соціуму, визначають теперішнє та формулюють розвиток майбутнього. Поезія, апелюючи до культурних та історичних цінностей, транслюючи через свої тексти історичні події, може бути інструментом передачі історичних знань, культурного коду та цінностей наступним поколінням. У літературі та мистецтві кожного народу та країни є такі твори, які складають основу національної ідентичності та сприяють формуванню світогляду народу (Veretiuk, 2017), а поетичне відображення доленосних подій та історичних особистостей є однією із (стародавніх) форм фіксації історії

(наприклад, «Повість минулих літ» чи «Слово о полку Ігоревім»), ресурсом та інструментом для створення історичних образів та їхнього потрактування в суспільній колективній свідомості.

Яскравими та змістовними зразками віршових творів, присвячених вагомим історичним подіям або культурним особливостям народу, що будуються навколо героїчних подій, образів та духовно-моральних орієнтирів минулого та сьогодення, можуть послугувати як фрагменти народної творчості, так і твори авторства сучасних поетів, зокрема: «Ой Морозе, Морозенку» (народна творчість); «Чи не той-то хміль» (народна творчість); «Смерть Шевченка», «Чорнобильська мадонна» Івана Драча; «Сто років, як склала Січ», «За Літописом Самовидця» Василя Стуса; «Скіфська одісея», «Берестечко», «Маруся Чурай» Ліни Костенко; «Червень 1941 року» Ігоря Муратова; «Читаючи історію» Оксани Забужко; збірки поезій Сергія Жадана «Життя Марії», «Тампліери», «Скрипниківка» тощо.

Так, народнопоетична творчість є інструментом передачі майбутнім поколінням традицій, звичаїв, мудрості та культурних цінностей народу. Такі твори втілюють у собі дух народу, його історію, погляди на події, відображають культуру та спосіб життя, що допомагає зберегти колективну пам'ять нації. Зберігаючи свою автентичність, такі твори передаються із покоління в покоління, впливають на культурний розвиток суспільства та наступних поколінь, формують традиції сучасності в тісному зв'язку зі звичаями минулих поколінь.

Примітною в контексті нашої роботи є, зокрема, творчість Ліни Костенко, в якій провідним лейтмотивом є саме зображення історичного минулого, прагнення художнього (пере-)осмислення і передачі досвіду минулого сучасникам, а слово – способом відтворення минулого. Наприклад, у фрагменті з історичного роману «Берестечко» (1999): *«У цій страшній великій боротьбі / не вмієм так сказати о собі, / щоб світ здригнувся, і на всі віки / були преславні наші козаки – / як ті Алілли і як ті Геракли»* поетеса висловлює думку про важливість репрезентації історії, донесення до суспільства і світу всіх трагедій та поневірянь народу (Skobina,

2017). У своїй творчості мисткиня не тільки зображує історично-культурні епохи, переосмислює події минулого, представляє інтерпретації історичних постатей, а й застерігає сучасників та майбутні покоління від помилок минулого.

До історичних сюжетів та алюзій на тему соціальних потрясінь звертаються й сучасні поети, приміром, С. Жадан у збірці «Життя Марії» (2015), у якій багатогранна війна стає однією із магістральних тем: *«Прифронтове місто напередодні Різдва. / Всі йдуть до церкви, ніхто не знає слова. <...> / Сніг чорніє, ніби відрубана голова. / Марія співає з сиротами та вдовицями... <...> Б'ють гармати в стелу, господиня кличе гостей. / Сонні воли прокидаються за стіною...»* (Zhadan, 2015). У поезіях зі збірки показово прослідковується біблійна символіка, яка тісно переплітається з аналогіями сьогодення, в паралелях та уподібненнях минулого й теперішнього, коли сучасна дійсність відображається через образи релігійного минулого; подекуди автором формується атмосфера глобальної самотності ліричних героїв, елегійної іронії, а інколи й навіть безсумнівної депресії. Автор пропонує читачам зашифровані сюжети, в яких відображаються долі людей, які змінила та змінює війна, а декодувати їх допомагає власний досвід та мовна картина світу читача (пережиті моменти, загальна інформація, знання історичного минулого та сьогодення, мовні аспекти тощо). Усе це дає змогу передавати нащадкам дух сучасності, спонукає робити висновки про минуле та теперішнє, переосмислювати події та аналізувати прочитане, а поезія в такому контексті, безумно, була, є і буде частиною історичної пам'яті народу.

Проте варто пам'ятати, що досить часто в поезії в алегоричній формі «закодовані» історичні події або ставлення поета до них. Із цього боку варто зауважити, що поезія не слугує достовірним історичним джерелом, але може бути використана як допоміжний ресурс для збагачення чи розуміння історії, ілюстрації поглядів, створення духу часу; як інструмент, що дає змогу читачеві «зануритися» в історичну епоху та внутрішній світ минулого, рефлексувати та породити реакцію на минуле. Отож, поезія робить посутній внесок у процеси формування та розуміння цілісного образу тих чи тих історичних подій,

постатей, реалій, що, зі свого боку, формує й особистість, її взаємодію з оточуючим світом.

Поезія і мова. Змістова частина поезії може мати певний рівень невизначеності або неоднозначності, коли мова йде про інтерпретацію певних подій, постатей тощо, що можна пояснити суб'єктивними поглядами автора, творчою уявою або творчим потрактуванням реалій. Проте завдяки своїм мовним особливостям, зокрема фасцинативності мови поезії (Skorobohatova, & Zolotko, 2023), такі тексти мають значний маніпулятивний потенціал, здатний одночасно впливати на почуття та думки людини. Така комбінація – потужний інструмент сугестивності та впливу на свідомість людини, який спроможний ефективно формувати та змінювати сприйняття дійсності, погляди на події, на той чи той об'єкт або історичну постать, сприяти міфологізації об'єкта, предмета або події (варто зазначити, що, зі свого боку, такі механізми можуть сприяти створенню й формуванню псевдоісторичного відображення дійсності). Р. Якобсон у своїх працях наголошував, що поезія передбачає домінування поетичної функції мови, тобто вона експлуатує потенціал мови для створення естетичних ефектів, таких як ритм, рима, образність та метафора, з метою викликати емоційні реакції та передавати складні значення. У цьому контексті важливим засобом є мовні ресурси як інструмент створення віршового тексту та як ключ до розуміння авторських ідей та додаткових сенсів того чи того віршового твору, впливу на емоційний та ментальний стан індивіда. Зазначимо, що в науковій царині, зокрема у психолінгвістиці та когнітивній лінгвістиці, активно ведуться дискусії щодо зв'язку впливу мови на перцепцію оточуючого світу та того, як дійсність впливає на мову, формування мовної «картини світу» (Kuranova, 2012). А поезія завдяки своїм властивостям є унікальним ресурсом, що здатний особливо інтенсифіковано впливати на сприйняття інформації.

Варто зазначити, що мова поезії є метафоричною та образною, що дає змогу виражати складні ідеї та почуття за допомогою комплексу символів та алегорій. Отже, використання мовних засобів у поезії може сприяти формуванню різноманітних потрактувань закладених у ній ідей, що робить її особливо цікавою

для аналізу та сприйняття. Ключовим аспектом мови поезії є її образність – використання «яскравої» мови для створення уявних образів, що досягається за допомогою метафори та порівняння, алітерації, ономапопеї тощо. Проте на особливу увагу заслуговують і морфологічні засоби (мовні елементи різних рівнів), які, функціонуючи в площині мови поезії, актуалізують свої потенційні експресивні та виражальні можливості, що може впливати на лексичне значення мовних одиниць, їхню семантичну інтенсифікацію тощо. Вітчизняні науковці, які займаються розробленням цього питання (зокрема, О.О. Скоробогатова, А.Г. Козлова, Н.С. Мініна, Н.І. Самосоненко, О.М. Голікова, О.В. Бувалець та ін.) акцентують увагу, що загальнопоетичними способами актуалізації нормативних морфологічних форм і значень є: *співпозиція* (наприклад, поєднання або близька локалізація в структурі віршового ряду однокореневих одиниць), *селекція* однорідних форм і значень, яка може сприяти формуванню *морфологічної домінанти* тексту чи його фрагмента, й *атракція* (уподібнення морфологічних форм) (Skorobohatova, & Kozlova, 2020; Chetveryk, 2022); до таких прийомів можна віднести й утворення okazional'nykh одиниць (Chetveryk, 2023). Наприклад, у фрагменті «А нам все страшно повернуть туди. / Забули, що страшніше страшного – немає» (Акрам, 2021) співпозиція компаративних форм з однокореновими графемами виокремлює семантичну близькість таких форм, їхню функціональну спільність та інтенсифікує внутрішні значення одиниць. Такі прийоми підсилюють виразний потенціал як безпосередньо лексичних одиниць, так і всієї конструкції загалом, інтенсифікують їхнє значення. Отож, поетична мова має значний потенціал для впливу на свідомість і почуття читача, а також для трансформації сприйняття реальності та формування нових ідей. Поєднання в межах поезії низки мовних засобів, конструкцій та образів, які вони породжують, сприяє приверненню уваги читачів, емоційному та психологічному відгуку, мимоволі змушують вдумливо сприймати такі тексти.

Отже, у такому контексті можна потрактувати *поезію* як потужний та винятковий інструмент, що синтезує в собі функції трансляції інформації, зокрема, досвіду минулого, а також завдяки мовним особливостям віршового тексту сприяє

вдумливому осмисленню читачем на основі впливу на емоційний, психологічний та ментальний складник особистості. Що й робить поезію унікальною формою та інструментом історичної пам'яті, передачі досвіду, культури, традицій тощо.

Висновки. У сучасну епоху буремних соціальних процесів, коли історія та події переосмислюються, а цінності переоцінюються, поезія відіграє посутню роль у збереженні культурної спадщини, національних особливостей та історичної пам'яті народу та країни. Поезія – інструмент, здатний пробудити інтерес до минулого, стимулювати вивчення історії, пояснити її віхи, виховувати повагу до традицій, слугувати дзеркалом відображення мовних особливостей того чи того історичного періоду. Отже, поезія – не лише феноменальне явище мистецтва та літератури, але й важливий ресурс для збереження та формування історичної свідомості та національної ідентичності, формування мови. І саме поезія прокладає нам шлях до розуміння власного буття та буття інших.

REFERENCES

Akram, M. (2021). *Zsilui mii sum: Ukrainska poezia z Indii* [HEAL MY SADNESS: Ukrainian poetry from India].

Chetveryk, V. (2023). Expressive Potential of Non-Standard Forms of Comparison in Poetic Texts. In “*Velyke i vichne...*” *Mykhailo Fedosiiovych Hetmanets. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, 15–16 veresnia 2023 roku* [“The Great and Eternal...” Mykhailo Fedosiyovych Hetmanets. Materials of the All-Ukrainian conference with international participation, September 15-16, 2023]. Kharkiv : H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, pp. 130–133. Available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12674>

Chetveryk, V. (2022). “Morphological Concentration” and “Morphological Dominant” of Degrees of Comparison as the Basis of Expressiveness in the Language of Poetry. *Astraea*, 3(2), pp. 10–26. DOI: <https://doi.org/10.34142/astreaa.2022.3.2.01>

Kuranova, S. (2012). *Osnovy psikhohivistyky* [Fundamentals of Psycholinguistics]. Kyiv : Vydavnychyï tsentr “Akademiia”.

Skobina, O. (2017). Motyvy istorychnoho mynuloho v poezii Liny Kostenko [The historical motives in poetry by Lina Kostenko]. *Literaturoznavstvo. Folklorystyka. Kulturolohiia*, 26, pp. 89–98. (in Ukrainian).

Skorobohatova, O., & Kozlova, A. (2020). Doslidzhennia morfolohichnoho rivnia poetychnoi movy v aspekti linhvokrealohii: suchasnyi stan i perspektyvy [Research of morphological level of poetic language in the aspect of linguocreaology: current state and prospects]. In *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches*. Riga : Baltija Publishing, pp. 198–217. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-027-8-30> (in Ukrainian).

Skorobohatova, O., & Zolotko, A. (2023). Poniattia “fastsynatsiia” i “fastsynatyvnist” u linhvopoetychnomu dyskursi [The Notion of “Fascination” and “Fascinativity” in Linguistic Poetics Discourse]. *Linguostylistic Studies*, 19, pp. 69–78. DOI: <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2023-19-69-78> (in Ukrainian).

Veretiuk, T. (2017). Tema viiny v poetychnii spadshchyni Ihoria Muratova [The theme of war in the poetic heritage of Ihor Muratov]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*, 9, pp. 42–52. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v9i0.1070 (in Ukrainian).

Zhadan, S. (2015). *Zhyttia Marii* [Life of Maria]. Chernivtsi : Meridian Chernowitz; Knyhy – KhKhI. (in Ukrainian).